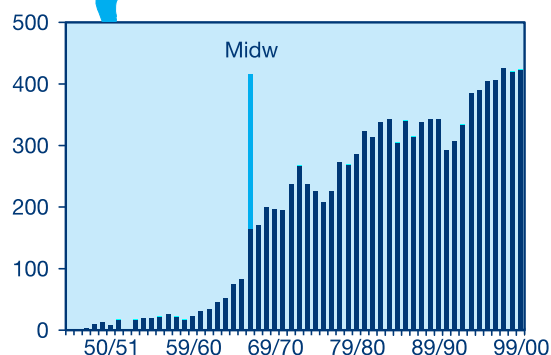
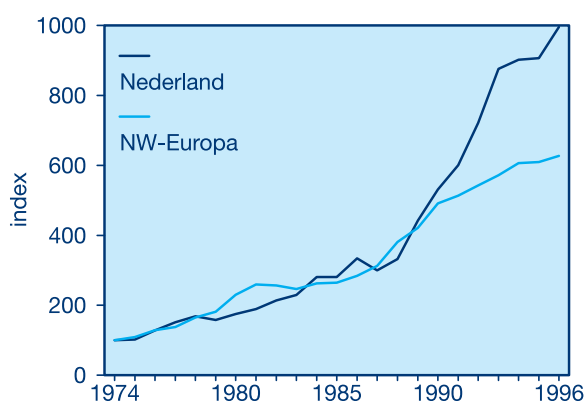
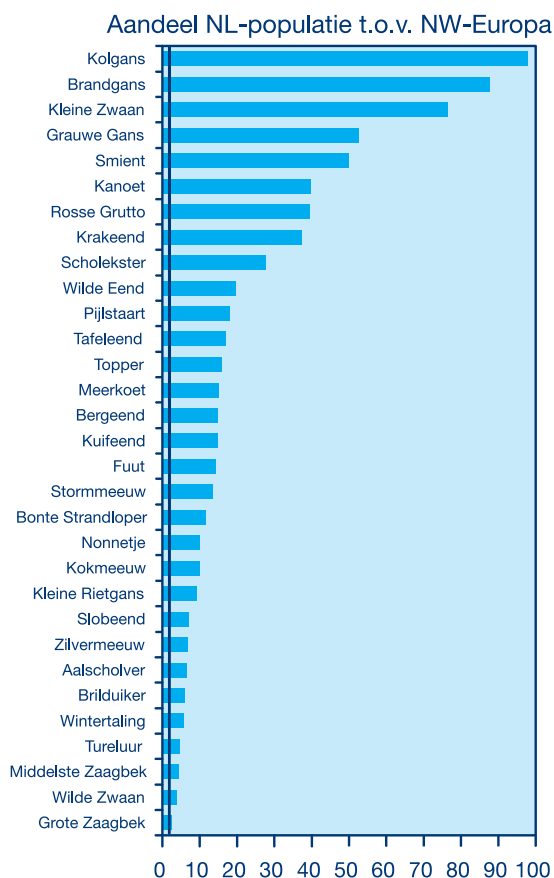

Figuur 1. Aantal getelde hoofdgebieden in januari vanaf 1946. Midw geeft het moment aan dat de internationale midwintertelling van start ging.

Figuur 2. Trend van Kraakeend in januari in Nederland en NW-Europa.

Watervogel-monitoring in beweging

Na een voorzichtige aanloop in het seizoen 2000/2001, worden in het nu lopende seizoen 2001/2002 een aantal veranderingen aangebracht in de opzet en organisatie van de watervogelprojecten.

Niet dat er nu sprake is van hele andere methoden en grote veranderingen voor de tellers. De veranderingen spitsen zich toe op een betere integratie van de toch al verzamelde telgegevens. Daarnaast zijn er tellingen gestart in tot nu toe onderbelichte maanden en gebieden. In het verleden leverden de telgegevens al een enorme bijdrage aan natuurbeleid en -beheer in Nederland, recent nog bij de aanwijzing van speciale beschermingszones onder de EU-vogelrichtlijn. Dat zal in de toekomst alleen maar beter worden.

Voorgeschiedenis

Nederland kent een lange geschiedenis van watervogeltellingen. Al in de jaren veertig en vijftig waren er tellers op pad. Vanaf 1967 kregen deze tellingen, met de start van de (internationale) midwintertelling, een meer structureel karakter, iets wat voor ganzen al enkele jaren daarvoor was gebeurd. Daarnaast waren er regio's (bijvoorbeeld Grote Rivieren) waar al vanaf begin jaren zeventig in het winterhalfjaar maandelijks tellingen van alle soorten werden uitgevoerd. In 2000 was het telwerk uitgegroeid tot monitoringprojecten van watervogels in de Zoete Rijkswateren, de Waddenzee, de Zoute Delta en in verschillende provincies, naast de landelijke midwintertelling in januari en de ganzen- en zwantentellingen in september-mei (figuur

1). Bij deze tellingen zijn zo'n 1500 waarnemers betrokken, waarvan het grootste gedeelte als vrijwilliger. De projecten worden gecoördineerd door instituten als RIZA en RIKZ, verschillende provincies en sinds 1993 ook door Sovon. Het netwerk aan tellingen kent een hoge kwaliteit, maar het blijkt soms moeilijk om al deze verschillende informatie landelijk bijeen te krijgen, met elkaar te combineren en te vergelijken. Daar komt bij dat de behoefte aan geïntegreerde monitoringgegevens de laatste jaren flink is toegenomen.

Doelen

Was het doel in de beginjaren vooral gericht op het vaststellen van de totale aantallen en verspreiding, tegenwoordig gaat er veel aandacht uit naar het volgen van aantalsontwikkelingen en afzonderlijke gebieden. Aan de ene kant zijn we geïnteresseerd hoe het met de soorten zelf gaat (zie voorbeeld in figuur 2). Nederland kent immers een grote verantwoordelijkheid ten aanzien van de bescherming van veel soorten, omdat ons land internationaal belangwekkende aantallen herbergt (figuur 3). Anderzijds signaleren de veranderende aantal-

Figuur 3. Aandeel van de populatie dat tijdens de midwintertelling in januari in Nederland verblijft. De lijn geeft het aantal weer dat op basis van het grondoppervlak van Nederland ten opzichte van de rest van NW-Europa werd verwacht. De gegevens hebben betrekking op januari 1998-2000.

len ook veranderingen in de kwaliteit van de leefgebieden (indicator-functie). Landelijk worden deze gegevens, voor verschillende plant- en diergroepen, verzameld in het kader van het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM) en de Monitoring van de Waterstaatkundige Toestand des Lands (MWTL). Niet alleen de landelijke trends worden gevolgd; ook de monitoring van rijkswatersystemen en speciale beschermingszones onder de Europese vogelrichtlijn wordt steeds belangrijker. Deze landelijke en regionale doelstellingen vullen elkaar perfect aan: de regionale trends dragen bij aan het landelijke beeld, maar kunnen tegelijkertijd ook weer worden afgezet tegen de landelijke aantalsontwikkeling. Hierdoor ontstaat inzicht hoe de vogelaantallen in een gebied zich ontwikkelen ten opzichte van hun omgeving.

Hoe monitoren?

Watervogelsoorten kennen ieder hun eigen seizoenspatroon. Naast typische overwinteraars, het talrijkst in december-februari, zijn er ook doortrekkers die alleen in herfst en/of voorjaar zijn aan te treffen, en verder alles wat daartussenin zit. Daarmee is het dus onmogelijk om met één (midwinter)telling alle soorten goed te volgen. Bovendien spelen bij de echte overwinteraars vorst-effecten mee. We volgen dan eerder de strengheid van de winter dan de aantalsontwikkeling. Om dit op te lossen zijn meerdere tellingen nodig, verspreid over het jaar.

Daarnaast willen we per soort zo goed mogelijk vaststellen in welke mate gebruik wordt gemaakt van Nederland en de afzonderlijke gebieden. Het maakt immers nogal uit of de maximale aantallen één maand of vijf maanden in een gebied verblijven (figuur 4). Dit terrein-gebruik kan het beste worden uitgedrukt in een schatting van het aantal doorgebrachte 'vogeldagen'. Ook hiervoor zijn meerdere tellingen per seizoen nodig.

Met maandelijkse tellingen kan voor de meeste soorten een goed resultaat worden bereikt (figuur 5). Maandelijkse tellingen (in ieder geval in de maanden waarin substantiële aantallen aanwezig zijn) bestaan al in verschillende regio's en worden landelijk voor ganzen en zwanen uitgevoerd. In een aantal regio's beperkte men zich tot voor kort echter tot de midwintertelling, zodat het landelijke beeld incompleet is. Toch betekent dit niet dat we nu heel Nederland maandelijks integraal moeten gaan tellen. Dit is fysiek onmogelijk en ook onnodig. De midwintertelling, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen monitoringgebieden en overige gebieden

(figuur 6), geeft de juiste richting aan. Aangezien de tellingen in de monitoringgebieden bij de meeste soorten een goed beeld geven van de landelijke aantalsveranderingen, willen we dezelfde aanpak uitbreiden tot de rest van het jaar.

Hoe ziet het telprogramma eruit?

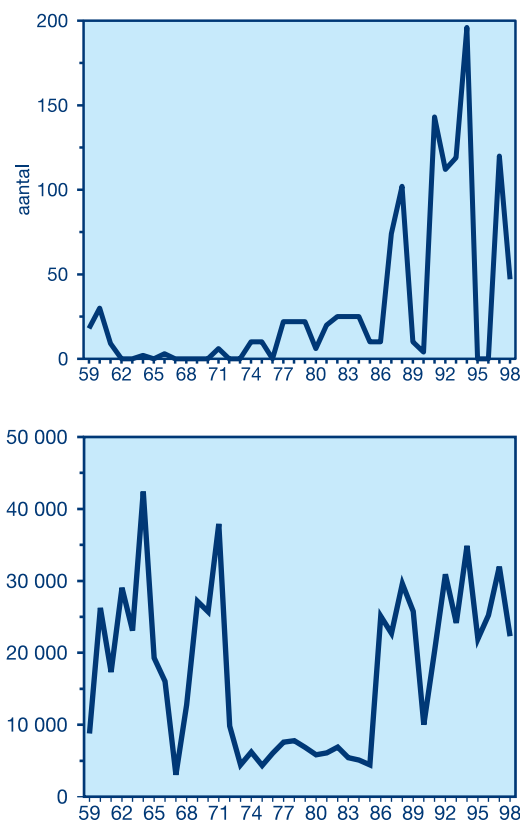
De kern van het monitoringprogramma bestaat uit gebieden die maandelijks worden geteld (monitoringgebieden, zie boven). Dit zijn de rijkswatersystemen en vogelrichtlijngebieden (inclusief bufferzones en potentieel belangrijke gebieden), waar alle watervogelsoorten worden geteld; daarnaast behoren de agrarische gebieden te worden onderzocht waar zich belangrijke pleisterplaatsen van ganzen en zwanen bevinden. Een deel van deze gebieden is door het jaar heen zo belangrijk dat ze jaar rond maandelijks worden geteld (IJsselmeergebied, Randmeren, Deltawateren). Bij de overige gebieden volstaat de periode van september tot en met april. Voor de Waddenzee, waarvan jaar rond gegevens gewenst zijn maar maandelijks tellen onhaalbaar is, wordt uitgezocht wat het meest optimale en haalbare telprogramma is. De overige gebieden worden in januari, in het kader van de midwintertelling, aanvullend onderzocht om de kennis over verspreiding en omvang van watervogelpopulaties in Nederland te optimaliseren.

Het voorgestelde telprogramma hoeft gelukkig niet vanaf de grond te worden opgebouwd. Integendeel: in grote delen van het land werd al geteld volgens de hierboven geschetste wensen. Wel was er een extra telinspanning nodig in met name regionale vogelrichtlijngebieden (buiten de Rijkswateren), zoals diverse Friese meren. Deze gebieden werden soms al geteld maar de gegevens werden niet landelijk ingezameld, of ze bleven beperkt tot januari. In 2000/2001 zijn voor deze gebieden reeds tellers gezocht (en vrijwel steeds gevonden). Daarmee worden nu alle landelijk belangrijke watervogelgebieden door een netwerk van betrokken en deskundige waarnemers gedekt. Het grootste gedeelte van die waarnemers gaat door met wat men al jaren deed, daarnaast is er een nieuwe groep waarnemers met veel enthousiasme gestart vanaf 2000/2001.

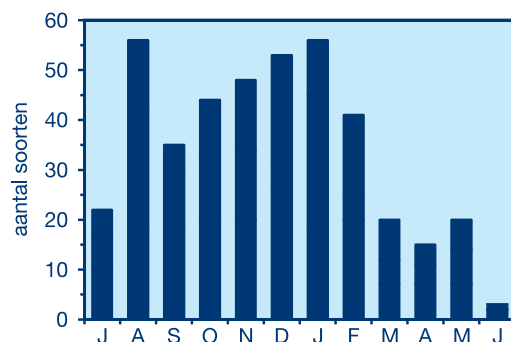
De volgende stap is nu om deze gegevens samen te brengen, eenduidig te analyseren en te rapporteren.

Samenwerking

Zo'n grootschalig en ambitieus monitoringprogramma kan alleen tot stand komen en jaarlijks worden uitgevoerd

Figuur 4. Futen op het Veluwemeer in januari en gedurende het hele winterseizoen (september t/m april). Het voorkomen in de jaren vijftig en zestig zou met januari-tellingen volledig worden gemist, omdat Futen het gebied vooral in najaar en voorjaar in grote aantallen bezoeken.

Figuur 5. Relevante jaarcyclusfasen van belangrijke soorten watervogels. (naar Altenburg et al. 1997, *De status van niet-broedende watervogels in Nederland*, IKC- werkdocument.w-107).

Figuur 6. Ligging van de monitoringgebieden in Nederland zoals die tijdens de midwinter-telling worden geteld.

dankzij de grote groep van c. 1500 toegewijde waarnemers. Daarnaast moet er op allerlei niveaus worden samengewerkt tussen coördinatoren, diverse instellingen en provincies. Dat alle gewenste gebieden worden geteld, nieuwe tellers worden gevonden en tellers worden opgepept om hun tellingen in te sturen, behoort tot de werkzaamheden van de regiocoördinatoren. Zij vervullen daarmee een zeer belangrijke rol in de organisatie van de tellingen (hun namen en adressen zijn elders in deze Sovon-Nieuws te vinden). Bij de uitvoering van de tellingen zijn vele vrijwilligers betrokken en daarnaast medewerkers van terreinbeherende instanties, provinciale diensten en instituten. Bij de gehele organisatie, rapportage en financiering van het landelijke monitoringproject van watervogels wordt samengewerkt tussen LNV, RIKZ, RIZA, CBS en Sovon en in de toekomst waarschijnlijk ook Vogelbescherming Nederland.

Marc van Roomen

Scholeksters met kleurringen

In de afgelopen winter zijn er op verschillende plaatsen in de Waddenzee ruim 500 Scholeksters van kleurringen voorzien. Samen met de reeds langer lopende kleurringprojecten van broedvogels op Schiermonnikoog, Texel en bij Delfzijl is er nu een breed opgezet kleurringprogramma. Primaire doel van de wintervangsten is om een uitspraak te kunnen doen over mogelijke effecten van de kokkelvisserij op de overleving en verplaatsing van Scholeksters. Bij de broedvogels worden meerdere doelen nagestreefd. Op Texel wordt geringd om broedsucces en overleving te monitoren in het kader van een Alterra-project: De Scholekster als graadmeter van de natuur in de Waddenzee. Op Schiermonnikoog was de studie tot nu toe vooral gericht op de strategieën waarmee Scholeksters een territorium veroveren, maar wordt thans ook gekeken naar de lange termijn-effecten van verstoring en dispersie. Tenslotte worden bij Delfzijl door het RIKZ en Sovon de effecten van vervuild havenslib op de daar aanwezige Scholeksters gemeten. Al deze ringprojecten leveren ook veel informatie op over de overleving van Scholeksters. Mits natuurlijk veel waarnemingen van de gekleurde vogels worden doorgegeven. Omdat het aantal geringde Scholeksters sinds de afgelopen winter is toegenomen, en er nu ook op grotere schaal wordt geringd dan voorheen, loont het om groepen Scholeksters op ringen te controleren. De projecten en gebruikte ringcombinaties zijn:

Texel en Waddenzee winter

Om de tibia ('boven loopbeen') aan de ene poot een kleine kleurring zonder inscriptie en aan de andere poot een metalen ring van het vogeltrekstation; aan de tarsus ('aan loopbeen') aan elke poot één grote kleurring met een letter of een combinatie van één grote kleurring met letter en een kleine kleurring zonder inscriptie aan de andere poot. De gebruikte kleuren zijn geel, groen, rood en zwart. Het is dus van belang de plek van de ringen goed te beschrijven (links, rechts, boven, onder: stuur eventueel een tekeningetje mee) Waarnemingen sturen naar: Kees Oosterbeek, Alterra, Postbus 167, 1790 AD Den Burg, e-mail: k.h.oosterbeek@alterra.wag-ur.nl

Delfzijl

Altijd ringen zonder inscripties. Links aan de tibia een oranje ring, rechts aan de tibia een metalen ring. Daarnaast aan elke tarsus één kleurring. Kleuren zijn: zwart, wit, geel en groen. Meldadres: Kees Oosterbeek, adres zie boven.

Schiermonnikoog

De ringcombinaties wijken hier af van de boven beschreven methodiek. Er is sprake van 'grote' kleurringen met bandjes van verschillende dikte. Er zijn brede en smalle bandjes, en er zijn ringen zonder bandje. De bandjes kunnen op drie plekken op de ring zitten: boven, midden en onder. Een vogel met een groene ring en een dikke zwarte band boven, dunne zwarte band in het midden en geen band onder wordt beschreven als: GB210. De ringen zijn marineblauw met witte bandjes (weer te geven als MW), groen met wit (GW), groen met zwart (GB), wit met rood (WR), oranje met zwart (OB), en rood met zwart (RB). Aan de andere poot dragen deze Scholeksters één of twee kleine kleurringen zonder inscriptie. Belangrijk is dus erop te letten waar de bandjes op de ring zitten, welke kleur ze hebben, hoe dik ze zijn en aan welke poot de ringen zitten (ook hier kan een tekeningetje handig zijn). Kijk ook op www.biol.rug.nl/animalecology, onder 'systems & facilities' voor voorbeelden van gebruikte ringcombinaties. Waarnemingen naar: Martijn van de Pol, Zoologisch Lab. RuG, Postbus 14, 9750 AA Haren, e-mail: M.van.de.Pol@biol.rug.nl.

Ook andere kleurring-combinaties zijn mogelijk in het veld nog waar te nemen. Kijk eventueel op de kleurringen-website van Dirk Raes (www.cr-birding.be). Bij elke waarneming is het van belang plaats en datum te vermelden, en - voor waarnemingen in het broedseizoen - of het om een broedvogel gaat (vast te stellen door territoriaal gedrag). Alle waarnemers ontvangen zo spoedig mogelijk bericht, inclusief een overzicht waar de vogels eerder zijn gezien.

Simon Verhulst & Martijn van de Pol (Zoöl. Lab. RuG), Martin de Jong, Bruno Ens, Kees Oosterbeek & Cor van't Hof (Alterra- Texel) en Ben Koks (Sovon)